

երկրիս կարողները յայտնապէս խեղճը
ցեր են . և ամենէն ուժով մարդիկը
ինքն իրեննուն իրենց տկարութիւնը կը
խոստովանին :

Պէտք է որ ամենքնիս սրբոյն () գոս-
տինոսի հետ այս ցաւագին ողբը կըրկ-
նենք . “ Ս երցընենք մեր զլուխը , և
“ մեր աչուրները դէպ 'ի անոր դարձը
“ նենք , որուն թագաւորութիւնը ոչ
“ կը սասանի և ոչ կը վերջանայ . որով
“ հետեւ այս երկրիս վրայ ամենեւին
“ չեմ' տեսներ ոչ մարդ մը , և ոչ ընկե-
“ լութիւն մը որ տէրութիւնը կարե-
“ նայ ազատել ” :

(ՄԵՐՈՅԵՆ ՈՒՐԻՇ ԱՆԳԱՄ)

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Յաւիւք ՏԵԼԷ՝

ՍԵԾԻՆ Ս Ուղովիկոսի դարէն վերջը ,
որ Վաղղիացոյ մատենագրութեան
ոսկի դարն եղաւ , շատ երևելի բանա-
ստեղծներ ելան իրենց մէջ , բայց առա-
ջիններուն հաւասարող ընտիր ոչով
Տըլի միայն եղաւ , որ Վաղղիական
քերդողութիւնը շատ պայծառացուց ի-
րեն սքանչելի գրուածքներովը :

Նաւա 1738^{ին} Վրէնման քաղքին
մօտ . մայրը աղնուական տնէ էր , բայց
տղան շուտով որբ մնաց ծնողացմէ : Չեւ-
քը միայն 100 սկուլթ հասաւ ժառան-
գութենէն , որով ելաւ Փարիզ գնաց ու
սկսաւ ուսմանը սորվիլ Ս իզիէօ ըսուած
դպրոցը , ուր մէկէն ցըցուց իրեն սքան-
չելի ձիրքերը , ջանքը ու յաջողութիւնը .
վարպետներն ալ ձեռք գրին վրան որ ա-
ռաջ գայ . իր ապագայ կենացն համար
ապրուստ մը ճարել ուզելով՝ յանձն ա-
ռաւ հասարակաց կրթութեւ պարապել
Պովէի դպրոցը , լատին շարագրութեան
վարժապետութիւն ընելով . վերջը մը-
տաւ Միլէնի դպրոցը իբր բանասիրա-

կան ուսմանց դասատու , ետքն ալ Փա-
րիզու Սարչի դպրոցը առաջին կարգի
ուսմանց վարժապետ եղաւ : Ս պա-
տուաւոր և միանգամայն տաժանաւոր
աշխատութեց մէջ կը զբաղէր Ս իրգի-
լիոսի Ս շահականին հռչակաւոր թարգ-
մանութեանը . աս բանիս համար երբոր
Ս ուղովիկոս Սասինին խորհուրդ հար-
ցուց՝ ան ալ ըսաւ թէ “ Սիստ յան-
“ դուքն բանի ձեռք զարկեր ես ” .
բայց երբոր տեսաւ անոր մէկ թարգ-
մանած կտորը ոչ միայն հաւնեցաւ , այլ
նաեւ յորդորեց որ առաջ տանի . և երբ-
որ 1769^{ին} հրատարակեց այս գործքը ,
բոլոր Վաղղիա աչքը վրան դարձուց ,
և զարմանքով ընդունեցաւ . թէպէտ
եղան նախանձորդներ ալ որ սկսան ար-
համարհել աս թարգմանութիւնը , բայց
ինքը մեծ քերդողի անուն ժառանգեց ,
և վրան շատ չանցաւ՝ անգամ ընտրուե-
ցաւ Վաղղիական ձեմարանին : Բայց ,
ինչպէս որ ամէն ատեն մեծամեծ մարդ-
կանց արդեանցը անձանաչ մարդիկ կը
գտնուին , Սիլիէօ անուանի սպարա-
պետը դէմ կեցաւ այս ընտրութեանը ,
թագաւորին իմացընելով որ բանա-
ստեղծը դեռ երիտասարդ է (թէպէտ
34 տարուան էր) . բայց ուրիշները ա-
ղէկ ճանչնալով Տըլիին արդեանց մե-
ծութիւնը՝ երկու տարիէն նորէն ըն-
տրեցին և աս անգամ թագաւորն ալ
հաստատեց : Յաջորդեց Տըլի աս հռչա-
կաւոր ընկերութեան մէջ Վրնդամին
երևելի գիտուն ճանապարհորդին , ո-
րուն ճանապարհորդութեանց արդիւնք-
ները այնպիսի ճշգրութեամբ և վարպե-
տութեամբ գովեց՝ որ բոլոր ժողովա-
կանք ըսին , թէ մեր ամենէն գեղեցիկ
ակադեմիական ճառերուն կարգը կրնայ
գրուիլ այս ճառը : Վիչ ատենէն Վաղ-
ղիոյ դպրոցին լատին բանաստեղծու-
թեան վարպետ դրին զինքը . հոն յայտ-
նեց Տըլի իր վաւարուն աշխոյժը , վը-
սեմ ու շնորհալի զուրցուածքով մը ան-
թիւ ունկնդիրներն զարմացուց : Սէկ
կողմանէ ալ նոր զրքեր հրատարակե-
լով իրեն անունը կը փառաւորէր . ինչ-
պէս 1780^{ին} հանեց իր երևելի Բոլոս-

«անհրաժեշտ» ըստ լատինական բանաստեղծութիւնը . որուն երկու վերջի երգերը նկարագրական քերթութեան սքանչելի օրինակ կը սեպուին : Եւ միջոցիս Բրդուայի կոմսը (որ վերջը թագաւորեց Վաղղիոյ Վարդուս Ժանուամբ) իրեն մասնաւոր խնամակալն էր , և աս գործքը անոր պաշտպանութեամբը հաներ էր , ինքն ալ առանձին սիրոյնչան մը ցուցնել ուզելով՝ Սէն-Սէվերին ըստ լատինական քերթութեան պատուոյ անունը տուաւ Տրիլի առանց սրբազան աստիճան ունենալու : Բայնկով Տրիլ քանի քնաց զրաւոր երկասիրութեամբք , և իր Սեկենասին բարերարութեամբը մեծցաւ , և ան ատենուն իմաստնոց ախորժելի եղաւ իր քաղցր բնաւորութեամբը : Եւ ատ չանցաւ այսինքն 1784ին ելաւ Վաղղիայէն ու Եւրոպայի Կոնֆէդերալի երեւելի գիտնականին հետ , որ Կոստանդնուպօլիս գետնան կ'երթար , ուզեց ընկերել , և աս առթիւ քաղցր իր բաղձացած հոգաւոր Յունաստանը , տեսաւ ու զարմացաւ Եւրոպայի քաղցր և Սոփիզի հայրենեաց աւերակներուն վրայ , և երեւակայութիւնը վառեցաւ . անկէ անցաւ Պօլիս նոյն բարեկամին հետ , ու Պէտլիք տէրէի մէջ անցուց ամառը , և կարծես թէ իր բանաստեղծութիւնը բնութեան փոփոխ տեսարաններուն հետ կը փոխուէր . հոս գրեց իր երեւելի բանաստեղծութիւնը , որ կ'ըսուի Եւրոպայի Կոնֆէդերալի ¹ , ու թր երգ . որուն մէջ աշխոյժն ու փափուկ իմաստները աղէկ կ'երեւան և իր ամենէն երեւելի գրուածներէն մէկն է :

Տարիէ մը դարձաւ Փարիզ , սկսաւ իր առջի պաշտօնները ձեռք առնուլ և փառօք կը կատարէր թէ համալսարանը և թէ Վաղղիոյ դպրոցը . բայց զրգրաւոր ատենի հանդիպեցաւ . վասն զի քիչ ատենէն ելաւ Վաղղիոյ մեծ խռովութիւնը , որ արգելք եղաւ իր ուսումնական աշխատանացը , և յաջողութեանցը , և զիջած հարստութիւնն ալ կորսնցուց . բայց այս ցաւալի վիճակին

մէջ ալ աղքատութեան վրայ ազդուոր բանաստեղծութիւններ շինելով կը մը խիթարուէր . ինքն ալ ընկաւ խռովութեամբ ատենը , բայց կտրձութեամբ մը ներկայացաւ անոնց . հոն անձանթութեամբ մը տաքութեամբ պաշտպան կեցաւ իրեն , ըսելով թէ « Պէտլեք բոլոր բանաստեղծները սպաննել . հապա մէկ քանին ալ թողունք որ մեր յաղթանակները երգեն » : Յաղթեց աս պաշտպանին պատճառաբանութիւնը , և ազատեցաւ Տրիլ : Բայ ատենէն Սոփիզի քաղցր կողմանէ մէկը առաջարկեց որ երգ մը շինէ իրենց նոր հաստատած կրօնական հանդիսի մը համար , Տրիլ մերժեց վեհանախութեամբ անոնց խնդիրը . բայց վերջը երբոր նորէն խիստ կ'աղաչէին խռովարարք ան ատեն շինեց ազդու ոճով ու խելքով Հոգեւոր անձանթութեան վրայ երգ մը որ նկարեց բարի և չար մարդկանց երկու հակառակ անմահութեանց նկարագիրը : Հրաշքով ազատեցն վերջը՝ երբոր նայեցաւ որ անկարելի է ան սոսկալի չարեացը մէջ խաղաղ կեանք անցնել՝ ողբալով քնաց իր կնկանը հայրենիք , հոն լմնցուց Եւրոպայի թագաւորութիւնը , որ քսան տարիէն ի վեր սկսեր էր : Տարի մը ետեւ բողոքովին քաղցրացաւ Վաղղիայէն , ու քնաց Օւիյէրի Վալ կամ Վաղղիա քաղաքը , անկէ ալ Սէնփիէր ըստ լատինական կղզին , ուր առաւ Պեռնայի քաղաքակցութեան պատիւը , և այն զուարճալի առանձնութեանը մէջ լմնցուց Եւրոպայի Կոնֆէդերալի Եւրոպայի ¹ , և Վաղղիայի Դաւանի ² ըստ լատինական բանաստեղծութիւնները . որ առջի Բարաստանի ըստ լատինական լատինականութեամբ նիւթոյն և թէ կարգաւորութեամբ գործոյն : Երկու տարիէն անցաւ Պրունզիլիք , հոն շարադրեց Եւրոպայի ըստ լատինական ընտիր բանաստեղծական գրուածքը . անկէ ելաւ քնաց Լոնտրա , ուր յաջողութեամբ

1 Գ. Գ. Les Jardins.

2 Գ. Գ. Imagination.

1 Գ. Գ. Les Trois Règnes de la Nature.

2 Գ. Գ. Les Géorgiques Françaises d'après l'Homme des Champs.

Թարգմանեց Սիլտոնի Գրախոհ Կրուսեայը և իր Բաբախասանքը կրկին տպելու ատենը շատ դրուագներ ալ աւելցուց : Բայց աս իրեն անդադար աշխատութիւնը արդէն աչքին տեսութիւնը աւերէր էր , վերջը նաեւ առողջութիւնն ալ կորսնցուց : Կաթուած մը ունեցաւ , որ աւելի տկարացուց զինքը : Իսկ երբ որ Գաղղիոյ տէրութիւնը սկսաւ կարգի մտնել՝ Կաթուածն իր կառավարութեւնը , արուեստներն ու գիտութիւններն ալ կը ծաղկէին . իր իմաստուն բարեկամաց աղաչանացը լսելով 1802^{ին} դարձաւ հայրենիքը լի փառօք և արդեամբք . և ինչպէս որ կը վայելէր՝ նորէն իր առջի վարժապետութիւնը առաւ Գաղղիոյ դպրոցին մէջ , և մտաւ ուսումնարանը : Իր առաջին անգամ ընդհանուր ժողովքին երեւոյլը յաղթանակի մը նմանեցաւ , որ ամէն անգամ ալ կը նորոգուէր : Բայց ինքը ոչ այն գովեստներէն զուարճացաւ , ոչ ալ երեսպաշտութիւն ըրաւ . և չուզէր ուրիշներուն պէս՝ Կաթուածն փառացնուիլ իր քնարը : Արջի տարիները աշուրներն գրեթէ կուրցած հիւանդոտ կեանք մը անցուց . բայց աս դժբախտութեան ժամանակը բարեբախտ դտնուեցաւ . վասն զի կինը և բոլոր բարեկամներն ու ճանչուորները քովէն չէին հեռանար որոնց ինքն ալ երախտագիտութեամբ շնորհակալ կ'ըլլար . և ամենեւին տրտունջ մը չէր ցուցնէր քաջած ցաւերուն համար : Այն վիճակին մէջն ալ Տըլի մտքին աշխոյժը ու եռանդը չէր կորուսած , 1812^{ին} հրատարակեց իրեն Կենսագրութիւն կամ Խօսակցութիւն ըսուած բանաստեղծութիւնը , ուր կը նկարագրէ ընկերութեանց անհաճոյ սովորութիւնները Լապրիւերի հաւասար բարակամտութեամբ . անկէ վերջն ալ կ'աշխատէր Ծերութեան վրայ նոր բանաստեղծութիւն մը շինելու , և այս աշխատանքը չի լմնցուցած կեանքը վճարեց մայիսի 1^{ին} 1813^{ին} , 73 տարուան : Եւ ատ մեծ հանդիսով Թաղեցին զինքը և դադաղը բռնողները իր աչկերաններն էին . կինն ալ կանգնեց իրեն շիրիմ մը , վրան աս պարզ վերտա-

ռութեամբս ՅԱՊՈՎ ԵՐ ՏԵՂԵՒ , ինչպէս ինքն ալ կը փափաքէր կենդանութեան ժամանակը :

Այսին և ոչ նոր բանաստեղծից մէջ չկայ Տըլիին հաւասար մէկ մը որ այնչափ շատ և այնչափ աղուոր ոտանաւորներ գրած ըլլայ : Թէ որ ամէն անգամ չէ ջանացեր նորանոր գիւտից և կարգաւորութեան , բայց կրնանք ըսել թէ ոչ ոք ունեցեր է իրեն ոգին և ախորժակը , ան փափուկ զգացմունքը , և Գաղղիացուց բանաստեղծական ոճին խոր ճանաչմունքը . և ոչ ոք այն ազդուներդաշնակութիւն տուած է իր լեզուին և այն շնորհքն ու բեղմնաւորութիւնը նաեւ ինչուան մանր պարագաներու :

Եւ ատ սիրելի ու գովելի էր նաեւ իրեն կենցաղավարութիւնը . իւր մարդավարութիւնը , բնաւորութեան անուշութիւնը , սրտին բարութիւնը , զուարթութիւնը , խօսակցութեան աննմանելի քաղցրութիւնը շատերուն սիրտը իրեն կապեց և իր աս անուշ բնաւորութեանը համար մայրաքաղաքին բարձրագոյն ընկերութեանց զարդն էր : Ամենեւին իր վրայ չէր խօսէր ինչուան որ ստիպողական հարկ մը չըլլար , և Որատիոսի նման կամ երախտագիտութեան և կամ բարեկամութեան ստիպեալ իրեն ոտանաւորները կը կրկնէր :

Նշաքինութեանց մէջ ամենէն աւելի իրեն սիրելի երախտագիտութիւնն էր , և իրեն առջեւ ապերախտութեանէն աւելի գարշելի ու ատելի մնլութիւն մը չկար : Ամենեւին իրեն ստացուածոց կորուտեանը վրայ չէր ցաւեր , բայց դառն արտասուօք կ'ողբար իրեն բարեկամաց կորուստը :

Տըլիի ոգւոյն և հանճարոյն մեր բանասիրաց ալ ճաշակ մը տալու համար կը դնենք հոս իր հոգւոյ անմահութեան վրայ գրած երգին հայերէն թարգմանութիւնը :

